

УДК

Тарас Вікторович Садовник

ОБМЕЖЕННЯ ТАЄМНИЦІ ЛИСТУВАННЯ, ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ, ТЕЛЕГРАФНОЇ ТА ІНШОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ ШЛЯХОМ ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ

Таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції для особи передбачає, насамперед, неознайомлення третіх осіб з інформацією, якою вона обмінюється з іншими за допомогою засобів зв'язку. Закон України "Про телекомунікації" у ст. 9 встановлює заборону знімати інформацію з телекомунікаційних мереж, крім випадків, передбачених законом.

Такими випадками є проведення оперативно-розшукових та слідчих дій правоохоронними органами. У сфері боротьби зі злочинністю законодавець передбачив можливість порушувати таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Насамперед, потрібно згадати про право органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштової відправлення (п. 10 ст. 8 Закону України "Про ОРД") та знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації (п. 9 ст. 8 Закону України "Про ОРД").

Дослідженням проблем обмеження таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції у процесі оперативно-службової діяльності правоохоронних органів присвячені праці таких вітчизняних учених як Білічак О. А., Гевко В. В., Єрмаков П. А., Костін М. І., Логінов І. В., Мельник В. І. Омельчук В. А., Сергеева Д. Б., Сиров О. І., Тищенко Є. Ф. та ін. Але, з огляду на відсутність у законодавчих актах дефініції оперативно-розшукових заходів, їх розробка вимагає додаткової уваги з боку науковців, у тому числі є потреба у розмежуванні деяких з них.

Завданням статті є з'ясування сутності оперативно-розшукових заходів, які обмежують таємницю листування, телефонних

розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та розробка можливих шляхів вдосконалення їх нормативного врегулювання.

Контроль телеграфно-поштових відправлень — оперативно-розшуковий, передбачений п. 10 ч. 2 ст. 8 Закону України "Про ОРД", який полягає в діях з конспіративної перлюстрації¹ письмової або іншої зафіксованої на матеріальному носії кореспонденції з метою виявлення відомостей про злочинну діяльність досліджуваної особи, проведеної спеціальними підрозділами органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, за допомогою особистої участі в організації і проведенні безпосередньо на об'єктах поштового зв'язку і поштових маршрутах операторів поштового зв'язку, що забезпечують прийом, обробку, перевезення (передачу), доставку (вручення) поштових відправлень, а також здійснення поштових грошових переказів, використовуючи при цьому допомогу посадових осіб і фахівців, що володіють науковими, технічними й іншими спеціальними знаннями, а також окремих громадян з їхньої згоди на гласній і негласній основі.

Виходячи із законодавчої назви, даний захід припускає встановлення контролю над двома об'єктами: поштовими й телеграфними відправленнями.

Під *поштовим відправленням* у ст. 1 Закону України "Про поштовий зв'язок" від 4 жовтня 2001 року розуміються листи, поштові картки, бандеролі, секограми, дрібні пакети, міжнародні відправлення з оголошеною цінністю, посилки, прямі поштові контейнери, оформлені відповідно до законодавства України. Слід мати на увазі, що поштовий зв'язок, крім обробки й пересилання поштових відправлень, містить у собі

¹ Перлюстрація (від лат. *perlustrare*) — розкриття і перегляд без відома адресата.

й здійснення поштових переказів коштів, які законодавцем чомусь не віднесені до категорії поштових відправлень. Імовірно, технологія обробки поштових переказів коштів трохи відрізняється від пересилання листів і бандеролей, однак їх правовий статус видається зовсім ідентичним, а тому з позицій законодавчої техніки більш правильним було б об'єднати різні види відправлень одним поняттям — поштове відправлення.

Що стосується поняття телеграфного відправлення, то в Законі “Про поштовий зв'язок” про нього взагалі не згадується. *Телеграма* — (від грецьких “далеко” та “літера, написання”) — узагальнена назва офіційних та неофіційних документів, що становлять особливу групу за способом передачі повідомлення, листа або іншої інформації на відстань засобами телеграфного зв'язку [1, С. 31]. *Телеграфний зв'язок* (від грецьких слів “далеко” та “писати, записувати”) — різновид зв'язку, що ґрунтується на передаванні певної інформації за допомогою спеціальних електричних (електронних) засобів. Здійснюється підприємствами та організаціями електрозв'язку або на договірних з ними засадах підприємствами поштового зв'язку [2, С. 32].

В енциклопедичному словнику під телеграфним розуміється зв'язок, заснований на передачі по проводах або радіосигналами буквено-цифрових повідомлень-телеграм з обов'язковим записом у пункті приймання [3, С. 1325]. Технологія телеграфних повідомлень містить у собі вручення письмового тексту операторові зв'язку, перетворення його в електросигнали, їхню передачу каналами електричного зв'язку, зворотне перетворення отриманого повідомлення в письмовий вигляд і вручення тексту одержувачеві. Таким чином, телеграфні повідомлення можна одночасно відносити як до поштового, так і до електричного видів зв'язку. З огляду на природу цього виду зв'язку та усталений порядок надання такої послуги Державним підприємством “Укрпошта”, видається цілком логічним запропонувати законодавцеві доповнити ст. 1 Закону України “Про поштовий зв'язок” визначенням понять телеграфного повідомлення для внесення ясності в порушене проблемне питання.

Зміст контролю телеграфно-поштових відправлень обмежено тільки контролем за текстовими паперовими (поштовими й телеграфними) відправленнями, з якими працює поштовий зв'язок. При цьому одержання інформації шляхом зняття сигналів, що супроводжують передачу поштових об'єктів мережами електрозв'язку, наприклад про текст телеграм, у зміст даного заходу входить не буде [4, С. 32]. Таким чи-

ном, суть розглянутого оперативного-розшукового заходу полягає в ознайомленні зі змістом поштових відправлень, грошових відправлень, телеграм шляхом їхнього розкриття й візуального вивчення (перегляду).

У той же час необхідно зазначити, що враховуючи специфіку телеграфних відправлень, яка полягає у використанні одночасно двох мереж зв'язку — поштового й електричного, їх контроль може здійснюватися не тільки в рамках розглянутого оперативного-розшукового заходу, але й шляхом проведення іншого — “зняття інформації з каналів зв'язку”. Про це, зокрема, свідчить практика діяльності органів МВС РФ, де у знятті інформації з технічних каналів зв'язку включено у тому числі й контроль ліній абонентського телеграфування [5, С. 103].

Для внесення ясності у зміст цього питання необхідно у Законі України “Про ОРД” закріпити зміст цього оперативного-розшукового заходу, щоб виключити двозначність (розмежувати із зняттям інформації з каналів зв'язку).

Відмітною рисою контролю поштових і телеграфних відправлень є спеціальний суб'єкт його проведення. Згідно з Указом Президента України від 7 листопада 2005 р. № 1556 даний захід може проводитися тільки органами СБ України, що випливає з вимоги суб'єктам оперативного-розшукової діяльності передати усі засоби для проведення оперативного-розшукових заходів саме СБ України [6]. Даний нормативний акт по суті звужує дію норми, закріпленої в ч. 1 ст. 8 Закону України “Про ОРД”, яка дозволяє проведення контролю телеграфно-поштових відправлень усім суб'єктам ОРД. На думку автора, дане неузгодження закону й підзаконного нормативного акту повинне бути усунуте й приписи згаданого Указу слід закріпити на законодавчому рівні в якості специфічної ознаки даного заходу.

Таким чином, у Законі України “Про ОРД” доцільно закріпити наступне визначення розглянутого заходу: **контроль телеграфно-поштових відправлень** — це оперативного-розшуковий захід, що полягає в негласному ознайомленні зі змістом поштових і телеграфних відправлень осіб, що перевіряються, шляхом їхнього розкриття й перегляду спеціально уповноваженими співробітниками органів СБ України.

Від контролю поштових відправлень слід відрізнити цензуру кореспонденції засуджених і осіб, що утримуються під вартою, огляд посилок, передач і бандеролей в умовах установ виконання покарань, порядок здійснення яких регламентується кримінально-виконавчим законодавством України.

Зняття інформації з каналів зв'язку — оперативного-розшуковий захід, заснований

на використанні спеціальних технічних засобів і спрямований на негласну фіксацію інформації, переданої мережами електрозв'язку особами, що перевіряються (розроблювальними).

Зняття інформації з каналів зв'язку, як і багато інших оперативно-розшукових заходів, одержало “законодавчу прописку” у першому Законі України “Про ОРД” (1992 р.). При цьому слід підкреслити, що законодавче закріплення зняття інформації з каналів зв'язку в ОРД на два роки відстало від його допуску в кримінальний процес. На той час законодавець уже визнав можливість контролю (прослуховування) і запису телефонних і інших переговорів, закріпивши це в якості слідчої дії Законом СРСР від 12 червня 1990 р. “Про внесення змін і доповнень в Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік” [7], хоча в Україні це положення було реалізоване лише у 2001 році [8].

На відміну від чинного російського законодавства, у якому закріплений такий ОРЗ як “прослуховування телефонних переговорів” (у РФ виділяється окремо “зняття інформації з технічних каналів зв'язку”), в Україні регламентовано “зняття інформації з каналів зв'язку”, що свідчить про більш широку сферу його застосування.

Для з'ясування змісту цього ОРЗ спробуємо розібратися, що таке канали зв'язку. Законодавець не дає визначення цього поняття. Підзаконні нормативно-правові акти України також обходять вказане питання.

В оперативно-службовій діяльності правоохоронних органів під каналом зв'язку розуміють шлях, спосіб обміну інформацією та пересилання різноманітних засобів та матеріалів. Для підтримання зв'язку використовується поштове листування, поштовий та бандерольний обмін, радіо, телефон, телеграф, електронна пошта, особисті зустрічі, тайники тощо. Кожен з цих способів може використовуватись окремо або в поєднанні з іншими способами.

Виходячи з такого підходу, під зняттям інформації з каналів зв'язку необхідно розуміти отримання та фіксування інформації, яка переміщається усіма перерахованими каналами, у тому числі під час особистих зустрічей, через тайники тощо. Така позиція видається не зовсім практичною з точки зору застосування в оперативно-службовій діяльності.

Зв'язок — галузь економіки, покликана задовільняти потреби громадян та юридичних осіб, органів державної влади, оборони та безпеки держави у засобах і послугах поштового та електронного зв'язку (курсив — авт.). Зв'язок становить невід'ємну частину виробничої та соціальної інфра-

структури України на її території як взаємоузгоджений виробничо-господарський комплекс [9, С. 577].

Згідно з ч. 1 ст. 3. Закону України “Про телекомунікації”, “сфера телекомунікацій є складовою частиною галузі зв'язку України”. Оскільки даючи визначення телекомунікацій у цьому нормативно-правовому акті законодавець поряд зі словом “телекомунікації” в дужках вживає “електрозв'язок”, необхідно зробити висновок про отождоження цих понять.

Звідси випливає, що зв'язок складається із двох складових — поштової та електронної зв'язку (електрозв'язку чи телекомунікацій), а контроль телеграфно-поштових відправлень є частиною зняття інформації з каналів зв'язку (телеграфно-поштовий — один з каналів зв'язку).

Щоб розмежувати ці поняття, які є окремими видами оперативно-розшукових заходів, видається, що поряд з контролем телеграфно-поштових відправлень доцільно вести мову не про зняття інформації з каналів зв'язку у цілому, а звернути увагу на іншу складову (поряд з поштовою) галузі зв'язку — телекомунікації (або електрозв'язок). Таким чином, буде регламентовано одержання оперативно-значимої та доказової інформації з двох взаємопов'язаних, але й принципово різних у технологічному плані складових зв'язку України.

З огляду на це, пропонується у чинному законодавстві замість поняття “зняття інформації з каналів зв'язку” використовувати “зняття інформації з телекомунікаційних мереж”, для чого необхідно внести зміни до Кримінально-процесуального кодексу (ст. ст. 187, 187-1) та Закону України “Про ОРД” (ст. 8).

Крім того, для однозначного трактування змісту різних видів оперативно-розшукових заходів у Законі України “Про ОРД” необхідно закріпити перелік оперативно-розшукових заходів та їх дефініції, як це зроблено, зокрема, у РФ та Таджикистані [10, С. 46—47].

Телекомунікації охоплюють собою такі складові як телеграф, телефон, радіо, супутниковий зв'язок, телекс, телебачення, мережі ЕОМ та ін. Відповідно, негласне зняття інформації з телекомунікаційних мереж має включати у себе зняття інформації з усіх перерахованих видів комунікацій. Але такі види як телебачення та радіомовлення за своєю суттю існують для відкритої передачі інформації без визначених кінцевих її споживачів. Тому, як видається, таємно знімати інформацію з цих мереж не є доцільним. Усі решта видів телекомунікацій можуть бути об'єктом негласного зняття інформації з телекомунікаційних мереж.

При цьому, з огляду на швидкий розвиток науки та техніки, недоцільно фіксувати їх перелік, краще залишити його відкритим.

Зняття інформації з телекомунікаційних мереж — оперативно-технічний захід, проведений на підставі судового рішення, що полягає у конспіративному одержанні оперативно-технічними підрозділами суб'єктів оперативно-розшукової діяльності фактичної або оперативно-значимої інформації, за допомогою спеціальних технічних засобів, що фіксують і копіюють названу інформацію під час її передачі об'єктами оперативної зацікавленості через єдині телекомунікаційні мережі України.

Порядок проведення зняття інформації з телекомунікаційних мереж, його терміни, оформлення — ідентичні порядкові, термінам і оформленню такого оперативно-технічного заходу як зняття інформації з каналів зв'язку.

Пропонований зміст зняття інформації з телекомунікаційних мереж як нового виду оперативно-технічного заходу, дозволить чіткіше визначити межі вже розглянутих вище оперативно-технічних заходів, а саме контролю телеграфно-поштових відправлень і зняття інформації з каналів зв'язку.

Таким чином, проведене дослідження дозволило дійти певних висновків.

1. З огляду на ідентичний правовий статус різних видів відправлень — листів, поштових карток, бандеролей, секограм, дрібних пакетів, міжнародних відправлень з оголошеною цінністю, посилок, прямих поштових контейнерів, з позицій законодавчої техніки більш правильним було б об'єднати їх одним поняттям — поштове відправлення, що закріпити у Законі України "Про поштовий зв'язок".

2. У Законі України "Про ОРД" доцільно закріпити перелік оперативно-розшукових заходів та їх дефініції, щоб розмежувати їх.

3. Пропонується у чинному законодавстві замість поняття "зняття інформації з каналів зв'язку" використовувати "зняття інформації з телекомунікаційних мереж",

для чого необхідно внести зміни до Кримінально-процесуального кодексу (ст. ст. 187, 187-1) та Закону України "Про ОРД" (ст. 8). Це дозволить чітко відокремити зняття інформації з каналів зв'язку від контролю телеграфно-поштових відправлень.

4. Зняття інформації з телекомунікаційних мереж — оперативно-технічний захід, проведений на підставі судового рішення, що полягає у конспіративному одержанні оперативно-технічними підрозділами суб'єктів оперативно-розшукової діяльності фактичної або оперативно-значимої інформації, за допомогою спеціальних технічних засобів, що фіксують і копіюють названу інформацію під час її передачі об'єктами оперативної зацікавленості через єдині телекомунікаційні мережі України.

Література

1. **Нагребельний В. П.** Телеграма / Юридична Енциклопедія. Редкол. Шемшученко Ю. С. та ін. — Т. 6. — К. : Українська енциклопедія, 2004. — С. 31.
2. **Нагребельний В. П.** Телеграфний зв'язок / Юрид. енциклопедія. Редкол. Шемшученко Ю. С. та ін. — К. : Українська енциклопедія, 2004. — Т. 6. — С. 32.
3. **Телеграфная связь / Советский энциклопедический словарь.** — М., 1979. — С. 1325.
4. **Бочкарев А. В., Федюнин А. Е.** Некоторые уголовно-процессуальные вопросы получения и фиксации аудиальной информации при осуществлении оперативно-розыскной деятельности // Следователь. — 2002. — № 6. — С. 32.
5. **Чечетин А. Е.** Актуальные проблемы теории оперативно-розыскных мероприятий: Монография. — М. : Издательский дом Шумиловой И. И., 2006. — 180 с.
6. **Указ Президента України** від 7 листопада 2005 р. № 1556 "Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів" // Офіційний вісник України. — 2005. — № 45. — Ст. 2834.
7. **Закон СССР** от 12 июня 1990 г. "О внесении изменений и дополнений в Основы криминального судопроизводства Союза ССР и союзных республик" // Ведомости Съезда народных депутатов СССР. — 1990. — № 26. — Ст. 495.
8. **Закон України** "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України" // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2001. — № 34—35. — Ст. 187.
9. **Нагребельний В. П.** Зв'язок / Юридична Енциклопедія. Редкол. Шемшученко Ю. С. та ін. — Т. 2. — К. : Українська енциклопедія, 1999. — 741 с.
10. **Зоиров Д. М.** Нововведения в Закон Республики Таджикистан "Об оперативно-розыскной деятельности" // Оперативник (сыщик). — 2007. — № 3 (12). — С. 46—48.

В статье выясняется сущность оперативно-розыскных мероприятий, которые ограничивают тайну переписки, телефонных разговоров, телеграфной и иной корреспонденции и предлагаются возможные пути усовершенствования их нормативного урегулирования.

Ключевые слова: тайна переписки, телефонных разговоров, телеграфной и иной корреспонденции; оперативно-розыскное мероприятие; снятие информации с телекоммуникационной сети.

Essence of operatively-search measures which limit privacy of correspondence, telephone talks, telegraph and other correspondence is researched and the possible ways of improvement of their normative settlement are offered in the article.

Key words: privacy of correspondence, telephone talks, telegraph and other correspondence; operatively-search measure; removal of information from a telecommunication's network.